

Marcin Sińczuch*

MŁODZI LUDZIE W KRAINIE SZCZĘŚLIWOŚCI

Wprowadzenie

Okres przemian i następująca po nim faza utrwalania i zagnieżdżania systemu demokratycznego oraz gospodarki wolnorynkowej w Polsce spowodowały szereg istotnych zmian, które dotknęły różnych grup społecznych. Wśród nich znalazła się również młodzież. Kolejne kohorty młodych Polek i Polaków doświadczyły chaosu pierwszych lat transformacji, zyskały na możliwościach stwarzanych przez gwałtownie rozprzestrzeniające się w ramach wolnego rynku podmioty gospodarcze, musiały zmierzyć się z kryzysami ekonomicznymi i okresami zastoju, których konsekwencją były: bezrobocie, stagnacja wynagrodzeń i zamknięcie ścieżek kariery. Młodzi ludzie mieli okazję zachłysnąć się tanimi kredytami hipotecznymi i skorzystać na otwarciu granic i rynku pracy w ramach Unii Europejskiej. Wielu z nich skorzystało z dostępnej oferty zdobycia wyższego wykształcenia. Przedstawiciele młodego pokolenia jako pierwsi zgłębiali tajniki informatyzacji i kolonizowali internet. Byli wśród pionierów konsumpcyjnego stylu życia, jak i grupy jego kontestatorów.

Czy kumulacja czynników wpływających na sytuację młodzieży *summa summarum* sprawiła, że sytuacja osób stojących u progu dorosłości w Polsce w perspektywie ostatnich dwudziestu siedmiu lat uległa poprawie czy może raczej pogorszeniu?

Szczęście w socjologii bywa systematyzowane w rozmaity sposób¹. Dominujące modele kategoryzacji mimo socjologicznego *entourage*, mają raczej

***Marcin Sińczuch** – doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii, Uniwersytet Warszawski; zainteresowania naukowe: edukacja i oświata, socjologia młodzieży; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0729-8810>; e-mail: msincz@gmail.com

¹W naukach społecznych w perspektywie „obiektywnej” szczęście jest traktowane jako jeden ze wskaźników, za pomocą których można ocenić rezultaty zmian ekonomicznych, politycznych czy kulturowych, a także tworzyć typologie. W perspektywie subiektywnej badacze skupiają się na odczytywaniu potocznych znaczeń i definicji szczęścia oraz wykorzystywaniu kategorii takich jak „szczęście”, „szczęśliwe życie” w dyskursie, praktykach interakcyjnych i interpretacji własnej biografii przez jednostki (Labenda-Bajkowska 1979). Pierwsze podejście jest zogniskowane na relacji szczęścia ze społeczną strukturą, a drugie na jego relacji ze społecznym działaniem. Badania szczęścia w konwencji „obiektywnej” są w zasadzie dedukcyjne i nomotetyczne, a w ujęciu „subiektywnym” idiograficzne i indukcyjne (Trejtowicz 2007).

psychologiczną proveniencję². Odróżnia się zatem szczęście jako wynik charakteru dominujących w środowisku jednostki bodźców (przyjemnych lub awersyjnych) od szczęścia (satisfakcji), będącego efektem osiągnięcia celów i realizacji planów jednostki (Veenhoven 2007, s. 59). W socjologii, ale też w psychologii a zwłaszcza w ekonomii studia nad poczuciem szczęścia łączą się z nurtem badań jakości życia. Współczynniki jakości życia mają być bardziej trafnym narzędziem umożliwiającym ewaluację działania rozwiązań ekonomicznych i różnego rodzaju polityk społecznych. W tym kontekście badania szczęścia stają się silnie uwikłane w działania polityczne, zwłaszcza w ramach tzw. polityki opartej na danych – *evidence based policy* (Włodarczyk 2014).

Poczucie szczęścia: młodzieży na tle innych generacji – perspektywa globalna

Pojęcie szczęścia w polskiej juwentologii pojawia się w różnych kontekstach. Stosunkowo liczne są prace poświęcone koncepcjom i definicji szczęścia wśród różnych kategorii młodzieży na tle społeczeństwa (Świda Zięba 1998; Poprawa 2010; Bujak-Lechowicz 2007; Mróz 2010,), w tym badania zajmujące się rekonstrukcją korelat i różnych wymiarów szczęścia (Zielińska 2009; Kanasz 2015; Mianowska 2017).

Większość badań prowadzonych w Polsce i na świecie potwierdza różne wzory zależności między wiekiem a odczuwaniem szczęścia oraz innymi wskaźnikami subiektywnego dobrostanu. Dane empiryczne sugerują różne formy zależności między wiekiem a poczuciem szczęścia. Christion Kroll (2011, s. 38-39) zauważa, że większość badaczy (Argyle 1999; Diener et al. 1999; Helliwell 2003; Myers 2000; cyt. za: Kroll 2011³) sugeruje zależność typu „U”, gdzie wyższy poziom subiektywnego szczęścia występuje u osób na początku (młodzież) i pod koniec cyklu życiowego (seniorzy). Z kolei Richard Eckersley przytacza szereg danych wskazujących na dokonujący się w ostatnich latach systematyczny wzrost wartości wskaźników obrazujących narastające problemy psychiczne i społeczne młodych ludzi w krajach anglosaskich (2002, s. 9).

²Na gruncie polskim przykładem psychologiczno-społecznej teorii szczęścia jest cebulowa teoria szczęścia Janusza Czapińskiego.

³M. Argyle, *Causes and correlates of happiness*, [w:] *Well-being: The foundations of hedonic Psychology*, D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (Eds.), New York: Russell Sage Foundation, s. 353-373; E. Diener, E. M. Suh, R. E. Lucas, H. L. Smith, *Subjective well-being: Three decades of progress*, „*Psychological Bulletin*”, 125(2), s. 276-302; J. F. Helliwell, *How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being*, „*Economic Modelling*”, 20(2), s. 331-360; D. G. Myers, *The funds, friends, and faith of happy people*, „*American Psychologist*”, 55(1), s. 56-67.

Zależności między wiekiem a poczuciem szczęścia oraz satysfakcją życiową w całej międzynarodowej populacji objętej badaniami WVS⁴ nie są zbyt silne, ale są istotne statystycznie (Haller, Hadler 2006, s. 206)⁵. Silniej z poczuciem szczęścia są związane takie zmienne jak przynależność klasowa (wyższa klasa społeczna – wyższe szczęście), czy poczucie wolności podejmowania decyzji (większa możliwość decydowania o sobie przekłada się na wyższy poziom szczęścia) (tamże, s. 206-207).

Z porównania wyników badań prowadzonych w różnych krajach⁶ wynika, że ujemna zależność między wiekiem a poczuciem szczęścia występuje dosyć powszechnie⁷. W kategorii wiekowej, obejmującej osoby pomiędzy 18. a 29. rokiem życia, średnie odsetki osób „bardzo szczęśliwych” i „raczej szczęśliwych” wynosiły – odpowiednio 38,3% oraz 48,1%, a odsetek osób „nie bardzo szczęśliwych” i „nieszczęśliwych” – 12,8%. W grupie wiekowej 30-49 lat odpowiednie odsetki wyniosły: 32,5% – „bardzo szczęśliwi”, 52,2% – raczej szczęśliwi oraz 15,3% (nie bardzo szczęśliwi i nieszczęśliwi). W najstarszej grupie (powyżej 50. roku życia włącznie), bardzo szczęśliwych było 28,2%, raczej szczęśliwych – 53%, a nie bardzo szczęśliwych i nieszczęśliwych – 18,8%⁸.

Biorąc pod uwagę dane z WVS, można zaproponować typologię społeczeństw ze względu na deklarowane poczucie szczęścia i średni wiek populacji (wykres 1). W jej ramach możemy wyróżnić społeczeństwa o starzejącej się populacji i niższym poziomie deklarowanego szczęścia (m.in. Rosja, Ukraina, Białoruś, Estonia, Rumunia – były kraje ZSRR i post-

⁴Dane z World Value Survey – dane reprezentatywne dla krajów biorących udział w projekcie. Daty realizacji i numery fal badania podano przy wykresach. Źródło danych – oficjalna baza danych na stronie projektu: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> [data dostępu:].

⁵Dane dla wszystkich krajów biorących udział w szóstej fali badań WVS.

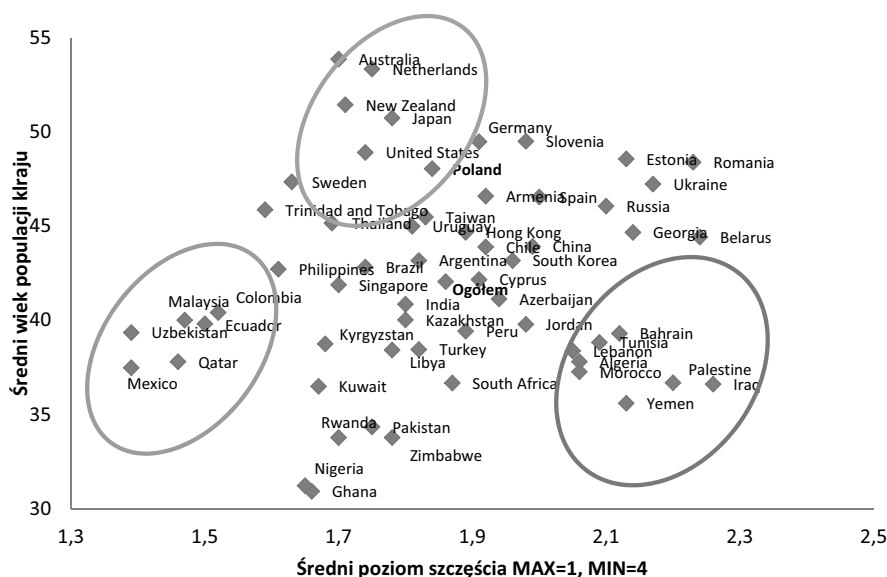
⁶Badania World Value Survey, fala 6, kraje: Algieria, Azerbejdżan, Argentyna, Australia, Armenia, Brazylia, Białoruś, Chile, Chiny, Tajwan, Kolumbia, Cypr, Ekwador, Estonia, Gruzja, Palestyna, Niemcy, Ghana, Haiti, Hong Kong, Indie, Irak, Japonia, Kazachstan, Jordania, Korea Południowa, Kuwejt, Kirgistan, Liban, Libia, Malezja, Meksyk, Maroko, Holandia, Nowa Zelandia, Nigeria, Pakistan, Peru, Filipiny, Polska, Katar, Rumunia, Rosja, Rwanda, Singapur, Słowenia, Republika Południowej Afryki, Zimbabwe, Hiszpania, Szwecja, Tajlandia, Trynidad i Tobago, Tunezja, Turcja, Ukraina, Egipt, USA, Urugwaj, Uzbekistan, Jemen.

⁷Młodzi są bardziej szczęśliwi m.in. w Argentynie, Indiach, Nigerii, Polsce, Ukrainie, Rumunii), gdzie indziej wyraźna różnica w odczuwaniu szczęścia rysuje się między pokoleniem 50+ a resztą społeczeństwa (Niemcy), w jeszcze innych krajach przedstawiciele różnych generacji deklarują podobny poziom szczęścia (Chiny, Szwecja, USA), w niektórych krajach muzułmańskich młodzi są relatywnie mniej szczęśliwi niż starsze grupy wiekowe (Egipt, Turcja).

⁸Bez braków danych i odmów odpowiedzi.

socjalistyczne), społeczeństwa „młodych szczęśliwych” (Meksyk, Ekwador, Kolumbia – krąg latynoamerykański i niektóre kraje muzułmańskie – m.in. Malezja, Uzbekistan), społeczeństwa „młodych nieszczęśliwych” (kraje Bliskiego Wschodu, m.in. Irak, Palestyna, Maroko, Algieria, Tunezja) oraz obszerną kategorię społeczeństw „umiarkowanie szczęśliwych”, głównie krajów wysoko i średniorozwiniętych (w tym Polski).

Dane z wybranych krajów biorących udział w World Value Survey w fali 2 i fali 6 pokazują cztery zjawiska. Po pierwsze, wysoki poziom szczęścia jest deklarowany częściej niż ćwierć wieku temu. Po drugie – różnica ta obejmuje wszystkie kategorie wiekowe. Po trzecie, zróżnicowanie poziomu szczęścia w różnych kategoriach wiekowych jest większe w badaniach 4 fali WVS (1999-2004) niż miało to miejsce w fali 2 (1989-1993). Innymi słowy, generalnie różnice między oceną własnego szczęścia wśród przedstawicieli młodszych i starszych generacji są dziś większe niż miało to miejsce na początku lat 90. XX w. (Haller, Hadler 2006).

Wykres 1. Średni wiek a poziom szczęścia w różnych społeczeństwach.

Źródło: oprac. własne na podstawie danych World Value Survey, dane z fali 6 2010-2014.

Kategoria, w której zaszły największe zmiany, to młodzi ludzie w wieku 15-24 lata. Wśród nich odsetek osób deklarujących się jako bardzo szczęśliwe

między drugą⁹ (1989-1993) a szóstą (2010-2014) falą badań WVS wzrósł z 24% do 37% (ponad 13 punktów procentowych). W kategorii wiekowej 25-50 lat wzrost odsetka „bardzo szczęśliwych” wyniósł blisko 11 punktów procentowych, a dla wśród osób w wieku powyżej 51. roku życia – niecałe 9 punktów procentowych.

Poczucie szczęścia: młodzież na tle innych generacji – perspektywa polska.

We wszystkich falach badania *Diagnoza społeczna*¹⁰ występowała istotna statystycznie zależność między wiekiem badanych a deklarowanym poczuciem satysfakcji z życia¹¹. Ogólna ocena całokształtu własnego życia zależy od wieku. Osoby w starszych grupach wiekowych rzadziej oceniają własne życie w kategoriach pozytywnych niż przedstawiciele młodszych kohort. Zależność taka istniała zarówno w roku 2000, jak i w roku 2015, jednak w ostatnim badaniu była silniejsza¹² (wykres 2).

Podobna zależność nie występuje w przypadku wszystkich wskaźników

⁹Badania WVS, począwszy od fali drugiej, są prowadzone na podobnej próbie krajów. W fali pierwszej nie brała udziału m.in. większość krajów bloku komunistycznego. Druga fala była realizowana w II połowie lat 80. XX w.

¹⁰W analizach posłużyłem się danymi z największego polskiego projektu niekomercyjnych badań społecznych, *Diagnozy społecznej*, przeprowadzonych w latach 2000, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2013 i 2015 przez Radę Monitoringu Społecznego, pod kierunkiem Janusza Czapińskiego i Tadeusza Panka (Czapiński i Panek 2000, 2003, 2005, 2015). W roku 2000 badaniami objęto 6625 członków 3006 gospodarstw domowych, którzy ukończyli 16 lat. W roku 2015 badanie realizowano w 11740 gospodarstwach domowych, w których skład wchodziło 35 279 osób, z czego kwestionariusz ankiety wypełniły 24 324 osoby. Wśród nich znalazło się 711 respondentów (10,7%) próby wyjściowej z roku 2000. Baza danych obejmująca siedem edycji badania 2000-2015, zawiera informacje o 62 541 indywidualnych uczestnikach badania. Analizy dla poszczególnych lat zostały przeprowadzone w grupie najmłodszych respondentów, w wieku 16-24 lata. Dane ważone wg wag dla respondentów indywidualnych.

¹¹W *Diagnozie społecznej* występują we wszystkich falach dwa pytania będące wskaźnikami subiektywnego poczucia szczęścia. Pierwsze z nich to odpowiednik pytania WVS, w którym respondenci wprost określają swój poziom szczęścia. Drugie z nich to pytanie zamknięte jednokrotnego wyboru, które pojawiało się we wszystkich falach *Diagnozy społecznej*, o treści: „Jak ocenia Pan/Pani swoje życie w tych dniach? Czy jest Pan/Pani:”, z możliwymi odpowiedziami: *bardzo szczęśliwy/a, dosyć szczęśliwy/a, niezbyt szczęśliwy/a, nieszczęśliwy/a*.

¹²Warto zwrócić uwagę na podobieństwa i różnice między poszczególnymi grupami wiekowymi. W roku 2000 podobny stopień optymizmu odnośnie oceny własnego życia występował wśród osób w wieku 16-24 lata oraz 25-34 lata. Skokowe, o osiem punktów procentowych zmniejszenie ocen pozytywnych następowało w kategorii wiekowej 35-44, trend ten w zasadzie utrzymywał się w kolejnych, starszych grupach. Z kolei w roku 2015, analogiczne, skokowe obniżenie ocen (o siedem punktów procentowych) występowało w kategorii wiekowej 45-59 i pogłębiało się wśród starszych kohort.

zadowolenia z poszczególnych aspektów życia. Choć zależności między rozkładem wartości przyjmowanych przez analizowane wskaźniki w kategoriach wiekowych są istotne statystycznie, to nie zawsze mają one charakter umożliwiający jednoznaczną interpretację. Na pewno należy odnotować fakt, że istnieją duże różnice w związku między wiekiem zadowoleniem z kwestii bytowo-ekonomicznych (finanse rodziny i perspektywy na przyszłość) oraz satysfakcji z relacji społecznych.

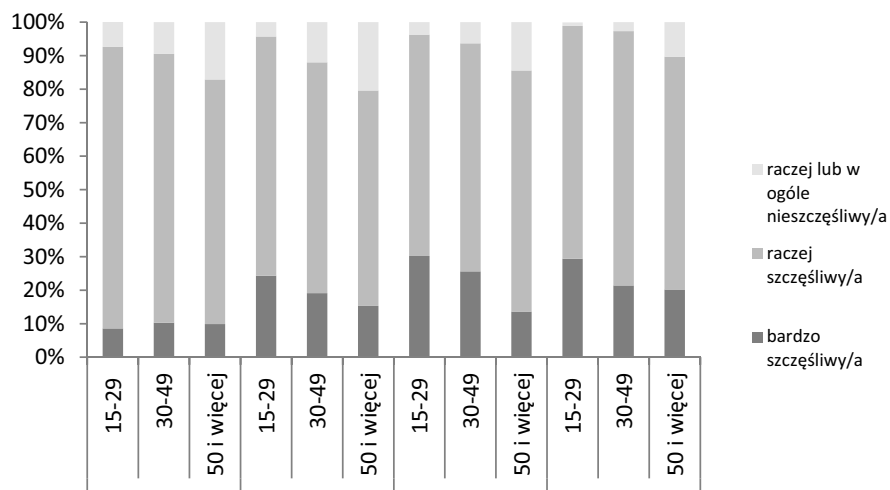
W latach 2000-2015 odsetek osób nieszczęśliwych lub niezbyt szczęśliwych w całej populacji zmniejszył się ponad dwukrotnie – z 35% do 15%. W tym samym okresie odsetek bardzo szczęśliwych wzrósł dwukrotnie – z 5,5% do 12%, a raczej szczęśliwych z 59% do 72%. W kolejnych falach *Diagnozy społecznej* utrzymuje się także zależność między wiekiem a bezpośrednio deklarowanym poczuciem szczęścia.

Młode Polki i młodzi Polacy oceniają siebie jako bardziej szczęśliwych niż ich starsi współobywatele. Co więcej, siła związku między wiekiem a poczuciem szczęścia jest z roku na rok¹³ coraz silniejsza. Oznacza to, że w ciągu piętnastolecia objętego badaniami *Diagnozy społecznej* różnica w poczuciu szczęścia między młodszymi a starszymi pokoleniami zwiększyła się. Innymi słowy, wiek jest coraz lepszym predykatorem bycia szczęśliwym, a przynajmniej używania tego typu autoidentyfikacji.

Podobne zależności można zaobserwować w danych dla Polski pochodzących z WVS. Odsetek osób bardzo szczęśliwych i raczej szczęśliwych między rokiem 1989 a 2012 wzrasta, a zależność między wiekiem badanych a deklarowanym poczuciem szczęścia utrzymuje się na istotnym statystycznie poziomie (wykres 2).

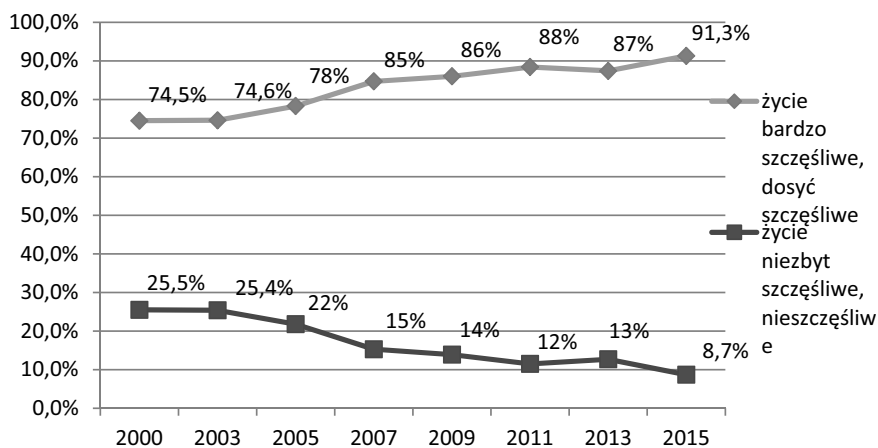
Dane z badań ukazują systematyczny wzrost odczuwanego poziomu szczęścia wśród polskiej młodzieży. W roku 2015 ponad 91% osób w wieku 15-24 lata określało siebie jako „bardzo szczęśliwe” lub „dosyć szczęśliwe”. Podobną opinię o stopniu szczęścia w roku 2000 wyrażało trzy czwarte badanych (75%). W tym samym czasie odsetek osób nieszczęśliwych w tej kategorii wiekowej spadł z 25% do nieco ponad 8% (*Diagnoza Społeczna, op. cit.*) (wykres 3).

¹³Z wyjątkiem spadku w roku 2013.

Wykres 2. Autodeklaracje szczęścia w poszczególnych kategoriach wiekowych w latach 1989-2012.

Źródło: oprac. własne na podstawie danych *World Value Survey*, dane dla Polski z fal od 2 do 6 1989-2012.

Wykres 3. Odpowiedzi na pytanie: „Biorąc wszystko razem pod uwagę, jak oceniliby/aby Pan/i swoje życie w tych dniach? Czy mógłby/mogłaby Pan/Pani powiedzieć że jest...”

Źródło: oprac. własne na podstawie danych *Diagnozy Społecznej 2000-2015*.

Wśród młodych Polek i Polaków w wieku do 24 lat największe różnice między kohortą badaną w roku 2000, a taką samą grupą badanych z roku 2015 dotyczą ogólnej oceny dotychczasowego życia. O ile w roku 2000 jako „wspaniałe” lub „udane” oceniło je w sumie 38% młodych ludzi, to w roku 2015 analogiczny odsetek wzrósł do 58%. Widoczny jest tu wyraźny trend – między kolejnymi pomiarami deklarowana satysfakcja z życia w grupie najmłodszych respondentów systematycznie rośnie (*Diagnoza Społeczna, op. cit.*).

Wzrost poczucia szczęścia młodzieży. Próba interpretacji

Opisane powyżej zmiany mają charakter systematyczny i ukierunkowany. Obserwując tego typu przejście kulturowe (Inglehart 1990), pojawia się pytanie o jego kontekst: o to, czy mamy do czynienia z porównywalnymi różnicami wartości innych wskaźników. Czy zmiana nastąpiła wyłącznie w odniesieniu do najbardziej subiektywnych wskaźników (ocena szczęścia, ogólna ocena życia), czy znajduje ona również odzwierciedlenie w satysfakcji z poszczególnych, precyzyjniej określonych obszarów życia. Czy narastające poczucie szczęścia jest przejawem zmiany konwencji i pojawienia się kulturowej oraz społecznej presji na jego odczuwanie – czy wynika raczej ze zmiany znaczenia pojęcia, czy ma ona charakter w pewnym sensie obiektywny i wiąże się z wzrostem poziomu materialnego dobrostanu, jak i zwiększenia satysfakcji z relacji społecznych. W dalszej części artykułu chciałbym przedstawić trzy robocze hipotezy, w których zawarte są pewne tropy, pozwalające na wyjaśnienie ogólnego wzrostu szczęścia młodych ludzi w Polsce, z jakim mamy do czynienia w ciągu ostatnich dwóch dekad.

Hipoteza upodmiotowienia

Ludzie młodzi mogą się czuć szczęśliwsi z powodu tego, że w dzisiejszym społeczeństwie mają więcej praw i są traktowani w bardziej podmiotowy sposób. Od roku 1990, w różnych obszarach życia społecznego pojawiają się regulacje wyrównujące kompetencje i możliwości grup zależnych (klientów) i tych, którzy mają władzę (personel). Dotyczy to także młodzieży. W sferze edukacji uczniowie i studenci uzyskali gwarancję swoich praw i swobód. Zwiększyła się rola samorządu w szkole i na uczelni. Relacje między uczniem i nauczycielem zostały w dużej mierze upublicznione i podporządkowane większej społecznej kontroli (Dudzikowa, Wawrzyniak-Beszterda 2010). Język przeszedł przemianę – artykułowany jest interes ucznia, a nie szkoły, choć w praktyce partycypacja w strukturach demokratycznych na poziomie szkoły jest ograniczona (Gliński 2008).

Wzrasta nasycenie szkoły i środowiska lokalnego różnego rodzaju nowego typu działaniami adresowanymi do młodzieży. Obok tradycyjnego mode-

lu harcerskiego, w którym mamy do czynienia z socjalizacją rówieśniczą¹⁴, w znaczącym stopniu upodmiotawiającą młodzież pojawiają się nowe typy działań. Programy finansowane przez UE (*Młodzież i Młodzież w Działaniu*, *Erasmus – Młodzież*) i fundacje pozarządowe, przez które przechodziły dziesiątki tysięcy młodych ludzi jako warunek przyznania finansowania stawiały konieczność udziału młodych ludzi w projektowaniu i realizacji działań i aktywności. Poza szkołą, upodmiotowienie młodzieży również ma miejsce również w innych obszarach życia społecznego, takich jak rodzina¹⁵ (Kwak 2005; Slany 2002; Szlendak 2012), praca (Cybal-Michalska 2013) czy służba wojskowa¹⁶ (Sińczuch 2011).

Dane pozwalają na sformułowanie ostrożnego wniosku na temat malejącego poziomu wykluczenia społecznego młodzieży. Po pierwsze, odsetek młodych osób, które doświadczyły upokorzenia i bezsilności przy załatwianiu spraw urzędowych zmniejszył się, po drugie, w roku 2015 różnice między kategoriami wiekowymi stały się bardziej wyraźne. O ile w roku 2003 w kategorii osób do 29. roku życia upokorzenie i bezsilność w urzędzie były doświadczeniem blisko połowy młodych ludzi, to w roku 2015 tego typu sytuacji doświadczyło zaledwie 33%. W grupach wiekowych 30-49 lat i ponad 50 lat analogiczne odsetki spadły o 19 i 8 punktów procentowych (dane za: *Diagnoza Społeczna, op. cit.*).

Po drugie, między rokiem 2003 a 2015 wzrósł poziom partycypacji młodych ludzi w zorganizowanym życiu społecznym. Jeżeli w 2003 członkami przynajmniej jednej organizacji społecznej było nieco ponad 7% młodzieży do 29. roku życia, to w roku 2015 już więcej niż 11% (dane za: *Diagnoza Społeczna, op. cit.*).

Hipoteza przestrzeni

Młodzi Polacy są szczęśliwi, gdyż funkcjonują w bardziej przyjaznej przestrzeni (fizycznej i społecznej), mają też więcej możliwości mobilności. Skutkiem tego jest bogactwo doświadczeń i bodźców pozytywnie warunkujące

¹⁴Prowadzonego według metodyki stworzonej przez dorosłych, ale modyfikowanej i napełnianej treścią przez młodzież (przyp. M.S.)

¹⁵Od lat 90. XX w. badania pokazują coraz niższy poziom napięć i konfliktów w rodzinie na tle światopoglądowym czy kulturowym. Wpisuje się to w cywilizacyjne przejście od konfliktu i dominacji do negocjacji i kooperacji. Relacje międzypokoleniowe przyjmują formułę kofiguratywności, a nawet prefiguratywności. Rodzice – świadomi swojego wpływu na dzieci starają się budować ich podmiotowość i odpowiedzialność. Pojawia się coraz częściej zjawisko *evidence based parenthood* – rośnie świadomość wychowawcza rodziców.

¹⁶Proces upodmiotowienia wyraźnie widać na przykładzie służby wojskowej. Od momentu odzyskania przez Polskę suwerenności można zaobserwować postępujący proces skracania, a wreszcie całkowitego zawieszenia przymusowej zasadniczej służby wojskowej.

poziom dobrostanu. Środowisko jako tło zjawisk społecznych może rzutować na dostęp do kapitału ekonomicznego, zdrowie, ale również na charakter relacji społecznych czy aktywność w sferze kultury.

Z punktu widzenia młodzieży, mniejszy przyrost naturalny i depopulacja Polski oznacza mniejszą konkurencję międzypokoleniową – im mniej młodych ludzi w społeczeństwie, tym więcej dla nich pracy, miejsc w szkołach, a także przedszkolach i żłobkach. Mniej liczne dzieci dziedziczą skumulowane zasoby ekonomiczne rodzin. Również rynek mieszkań staje się w coraz większym stopniu rynkiem konsumenta. Ta wyludniająca się przestrzeń społeczna jest też bardziej nasycona możliwościami w postaci łatwiej dostępnego wsparcia instytucjonalnego (programy, projekty, edukacja, działania, aktywizacja, przeciwdziałanie, staże, praktyki, kształtowanie kompetencji).

Przestrzeń „życia i możliwości” młodych Polek i Polaków zwiększa się również dzięki otwarciu rynków pracy w UE, możliwości edukacji za granicą czy braku barier (poza finansowymi) dla turystyki zagranicznej. Olbrzymie terytorium wirtualnej przestrzeni otworzyła również rewolucja internetowa. Wybrane dane *Diagnozy społecznej* ukazują pozytywne trendy dotyczące oceny własnej sytuacji pod względem sytuacji mieszkaniowej, miejscowości, dotychczasowych osiągnięć życiowych i perspektyw na przyszłość. Zauważyć należy wzrost odsetka młodych osób zadowolonych i bardzo zadowolonych z sytuacji mieszkaniowej (z 34% w roku 2000 do 52% w roku 2015), z miejscowości zamieszkania (z 45% w roku 2000 do 55% w roku 2015), dotychczasowych osiągnięć życiowych (z 35% w roku 2000 do blisko 50% w roku 2015) oraz z perspektyw na przyszłość (z blisko 20% w roku 2000 do 33% w roku 2015)¹⁷ (dane za: *Diagnoza Społeczna, op. cit.*).

Poprawie uległa również sytuacja finansowa rodzin młodych Polek i Polaków. W 2000 r. sytuacja finansowa własnej rodziny była pozytywnie oceniana przez co drugą młodą osobę w wieku do 24 lat (47%), natomiast w roku 2015 analogiczną, korzystną ocenę formułowało już blisko trzy czwarte badanych (73%) (dane za: *Diagnoza Społeczna, op. cit.*).

Hipoteza „kolorowego” życia

Szczęście może być definiowane w kategoriach dostępu do bodźców: o ile ich obecność nie musi prowadzić do bycia szczęśliwym, o tyle liczne badania psychologiczne ukazują, że środowisko ubogie w bodźce na pewno prowadzi do braku szczęścia (Jarymowicz, Jasielska 2011). Kolejne pokolenia młodych, mają dostęp do coraz bardziej wyrafinowanych narzędzi rozrywki. O ile w latach 90. takie dobra jak telewizor, komputer, marko-

¹⁷Wartości powyższych wskaźników zadowolenia były wyższe wśród osób młodych niż w pozostałych kategoriach wiekowych. Zależności istotne statystycznie, $p < 0,001$.

wa odzież, nie mówiąc o telefonie komórkowym, laptopie czy samochodzie, były relatywnie drogie i przez to trudno dostępne, to dziś – przynajmniej niektóre z nich posiadają praktycznie wszyscy.

Hipoteza „kolorowego życia” głosi, iż życie młodych ludzi, dzięki rewolucji technicznej i wzrostowi dobrobytu jest coraz bardziej nasycone różnego rodzaju formami rozrywki. Młodzież ma także do dyspozycji więcej łatwo dostępnych środków ekspresji twórczej i ma zapewnione techniczne możliwości zaznaczenia własnej odrębności oraz umieszczenia własnego głosu w przestrzeni publicznej. Kolejne generacje korzystają z coraz bardziej wyrafinowanych form różnego rodzaju wirtualnych rzeczywistości. Rozrywka jest coraz bardziej zróżnicowana, dostosowana do każdego, nieraz niszowych preferencji. Staje się również niezwykle mobilna – towarzyszy młodym ludziom w różnych lokalizacjach i sytuacjach.

Dane *Diagnozy Społecznej* pokazują, że młodzi ludzie od początku badań byli grupą deklarującą najwyższy poziom zadowolenia ze spędzania wolnego czasu. Ponadto, między rokiem 2000 a 2015 odsetek bardzo zadowolonych i zadowolonych w tej kategorii wiekowej wzrósł o ponad jedną trzecią z 39% do 58%. W latach 2009-2015 widać również wzrost aktywności związanych z rozrywką – młodzi ludzie w roku 2015 częściej chodzili do kina i teatru, bywali w restauracjach i spotykali się towarzysko ze znajomymi. Najbardziej zyskał na popularności sport. O ile w roku 2009 uprawiało aktywnie jakąkolwiek dyscyplinę 53% osób w wieku do 29 lat, to w 2015 odsetek ten wzrósł do 66%.

Podsumowanie

Z badań nad polską młodzieżą wynikają trzy główne wnioski. Po pierwsze, kolejne kohorty młodych Polek i Polaków są coraz szczęśliwsze (Czapiński, Panek 2015; CBOS 2014). Po drugie, dynamika zmian poczucia szczęścia zależy od sfery, którą badani oceniają (szczęście w życiu rodzinnym, w relacjach z innymi, zadowolenie z sytuacji materialnej itd.). Po trzecie, młodzi ludzie w Polsce deklarują wyższy poziom szczęścia niż przedstawiciele starszych grup wiekowych (Czapiński, Panek 2015). Wśród korelatów poziomu szczęścia polskiej młodzieży znajdują (lub znajdowały się) następujące cechy: lepsza sytuacja materialna własnej rodziny, wyższe docelowe lub posiadane wykształcenie, płeć (mężczyźni), religijność.

Istnieją jednak inne dane, które komplikują nieco ten optymistyczny obraz progresji szczęścia w ogóle i rosnącego poczucia szczęścia wśród młodzieży. Richard Eckersley dokonując przeglądu badań dobrostanu i zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży w krajach anglosaskich, ukazuje drastycz-

ny wzrost zaburzeń w ciągu ostatnich osiemdziesięciu lat¹⁸ W rozwiniętych krajach zachodnich systematycznie rośnie również wskaźnik samobójstw notowanych wśród młodych ludzi (Eckersley 2002, s. 9.).

Dane z badań polskich zawierają niejednoznaczne sygnały. W roku 1994 badania CBOS pokazują, że dwie trzecie (66%) uczniów klas III szkół ponadpodstawowych (siedemnastolatki) twierdziło, że w ciągu roku poprzedzającego badanie nikt z ich koleżanek, kolegów nie uciekał z domu. W roku 2017 odsetek ten wzrósł do 74%. Ucieczki z domu stały się zatem wyraźnie rzadsze. Natomiast w przypadku intencji suicydalnych dane dotyczące uczniów II klas szkół ponadgimnazjalnych (siedemnastolatki) pokazują niewielki wzrost. O ile w roku 1994 brak prób lub aktów samobójczych w swoim otoczeniu rówieśniczym deklarowało 77% badanych, to w roku 2013 odsetek ten zmalał do 74% (CBOS 2014). Dane z *Diagnozy społecznej* pokazują jednak trend przeciwny. Oto w roku 2000, jakiegokolwiek myśli samobójcze deklarowało 16% badanych z grupy wiekowej do 24 lat, to w roku 2015 odsetek ten spadł do 9,5%¹⁹.

Jak wygląda poczucie szczęścia polskiej młodzieży w świetle postawionych hipotez i danych empirycznych? Po pierwsze warto zauważyć, że kolejne generacje młodych ludzi są coraz szczęśliwsze i cały czas, na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat, możemy mówić o relatywnie najwyższych współczynnikach szczęścia właśnie w tej grupie wiekowej. Oczywiście dynamika zmian szczęścia nie jest jednorodna. Najszybciej rośnie satysfakcja i zadowolenie ze sfer życia związanych z dostatkiem materialnym najwolniej (o ile w ogóle) – zadowolenie z relacji społecznych z bliskimi, przyjaciółmi i znajomymi. Polska młodzież jest szczęśliwa, ale wydaje się, że jest to ten rodzaj szczęścia, który niekoniecznie wiąże się z satysfakcją, a raczej jest wypadkową natychmiastowego zaspokojenia.

Richard Eckersley (2011) ujmuje dylemat interpretacji negatywnych zjawisk w dobrostanie młodzieży, używając dwu metafor. Pierwsza z nich to „wyspa nieszczęścia na oceanie szczęśliwości”. Wedle niej, obserwowane negatywne trendy odnośnie zdrowia psychicznego dotyczą mniejszości młodzieży, a wzrost liczby zaburzeń psychicznych wśród młodych ludzi jest pochodną lepszej diagnostyki, większej świadomości społecznej i odejścia od stygmatyzacji schorzeń psychicznych w społeczeństwie. Metafora druga, „czubek

¹⁸Według autorów analiz badań epidemiologicznych prowadzonych za pomocą porównywalnych, testowych narzędzi diagnostycznych liczba studentów amerykańskich uczelni, u których stwierdzono zaburzenia lub dysfunkcje psychiczne wzrosła od lat 30. XX w. ponad pięciokrotnie.

¹⁹Dane: *Diagnoza Społeczna*, *op. cit.* Warto zauważyć, że w tym przedziale czasowym zmniejszenie odsetka myślących o samobójstwie odnotowano we wszystkich kategoriach wiekowych.

lodowej góry” głosi, iż obserwowany wzrost problemów psychicznych jest jedynie najbardziej widocznym przejawem kryzysu egzystencjalnego, związanego z dehumanizacją systemu wartości i celów życiowych, prowadzącą do utowarowienia „ja”, depersonalizacji i alienacji. Wedle autora, bardziej prawdopodobna jest właśnie ta ostatnia sytuacja (2011, s. 10).

W tym kontekście, wyniki badań *Diagnozy społecznej* ukazujące wzrost poczucia szczęścia polskiej młodzieży (i całego społeczeństwa) mogą być zaskakujące. O ile poczucie szczęścia jest skorelowane z wykształceniem, wyższą pozycją społeczną, wolnością wyboru i wolnością od różnych form wykluczenia, o tyle systematyczny wzrost PKB, a zwłaszcza boom edukacyjny powinny dać jego wzrost. W tej sytuacji, na podstawie danych, jakimi dysponujemy, nie sposób przewidzieć, jak rozwiną się długoterminowe procesy. Nie wiemy, czy będą one efemeryczne czy stabilne, czy mamy do czynienia z forpocztą nowego trendu czy konsekwencją przypadkowego zbiegu okoliczności.

Powstaje tu pytanie o trafność wskaźników i technik badawczych, jakimi się posługujemy. Czy nowe pokolenia młodzieży rozumieją tak samo pytanie o szczęście? Czy to pojęcie ma dla nich taki sam „ciężar gatunkowy” i zakres, co dla przedstawicieli starszych generacji? Czy znaczenia przenoszone przez „młodzieżowy” język natychmiastowej komunikacji, którego symbolem są emotikony nie oddalił się od języka linearnego, używanego w kwestionariuszach? Czy w związku z tym osobiste poczucie szczęścia nie przeszło z kategorii markerów „egzystencjalnych” do szuflady pt.: „etykieta społeczna, która może być użyteczna w kolekcjonowaniu lajków”? Jak zatem młodzi ludzie konceptualizują stan, gdy tych lajków zbierze się już dużo? Jak wygląda definicja szczęścia dzisiejszych młodych Polek i Polaków? Tatiana Kanasz tak opisuje wizję szczęścia studentów warszawskich uczelni: „Studenci wszystkich kierunków studiów [...] kojarzą szczęście z byciem w bliskich relacjach z innymi ludźmi, z samorealizacją, czasem wolnym i zainteresowaniami, przyrodą, pozytywnymi emocjami, brakiem problemów, zdrowiem, miłością, wolnością, wiedzą i mądrością” (2015, s. 124). Zatem może jednak nie ma powodu, aby nie wierzyć danym.

Literatura

- CYBAL-MICHALSKA A. (2013), *Młodzi ludzie akademicka a kariera zawodowa*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- BUJAK-LECHOWICZ J. (2007), *Portret językowy szczęścia w wypowiedziach młodzieży i osób po 60. roku życia*, [w:] *Antynomie wartości. Proble-*

- matyka aksjologiczna w językoznawstwie, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Łódź.
- CBOS (2014), *Młodzież 2013*, Warszawa.
- CZAPIŃSKI J., PANEK T. (2016), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, www.diagnoza.com [data dostępu: 10.10.2018], Warszawa.
- CZAPIŃSKI J. (1994), *Psychologia szczęścia: przegląd badań i zarys teorii cebulowej*. Pracownia Testów Psychologicznych, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa.
- DUDZIKOWA M., WAWRZYŃIAK-BESZTERDA R. (2010), *Doświadczenia szkolne pierwszego rocznika reformy edukacji, Studium teoretyczno-empiryczne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- ECKERSLEY R. ET AL. (2002), *Taking the prize or paying the price? Young people and progress*, [w:] *Mental health promotion and young people: Concepts and practice*, 9, McGraw-Hill Inc.
- ECKERSLEY R. (2011), *Troubled youth: an island of misery in an ocean of happiness, or the tip of an iceberg of suffering?*, „*Early Intervention in Psychiatry*” 5, s. 6-11.
- GLIŃSKI P. (2008), *Demokracja bez partycypacji. O konieczności zaangażowania obywatelskiego uczniów*, [w:] *Wychowanie. Pojęcia procesy konteksty*, t. 4, red. M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- HALER M., MARKUS H. (2006), *How social relations and structures can produce happiness and unhappiness: An international comparative analysis*, „*Social indicators research*”, 75(2), s. 169-216.
- HALL E. (2001), *Poza kulturą*, przeł. E. Goździak, PWN, Warszawa.
- INGLEHART R. (1990), *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton University Press, Princeton N.J.
- JARYMOWICZ M., JASIELSKA D. (2011), *Różnorodność emocji jako podstawa poczucia pełni szczęścia*, „*Czasopismo Psychologiczne*”, 1(17), s. 87-95.
- KANASZ T. (2015), *Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o udanym życiu i o szczęściu*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- KROLL CH. (2011), *Towards a Sociology of Happiness: Examining social capital and subjective well-being across subgroups of society*. PhD Thesis. The London School of Economics and Political Science (LSE).

- KWAK A. (2005), *Rodzina w dobie przemian: małżeństwo i kohabitacja*, Żak, Warszawa.
- MIANOWSKA E. (2017), Jak być szczęśliwym i mieć udane życie? Warunki udanego, szczęśliwego życia w opiniach studiujących i niestudiujących młodych Polaków, „Dyskursy Młodych Andragogów”, 18, s. 59-76.
- MRÓZ J. (2010), Szczęśliwym być. Poczucie dobrostanu psychicznego wśród młodych ludzi, [w:] *Młodzi w społeczeństwie zmiany*, Studia polsko-ukraińskie, red. M. Sroczyńska, J. Paczkowski, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Umiejętności, Kielce, s. 447-458.
- POPRAWA R. (2010), Zasoby szczęścia a motywacja picia i ryzyko problemów alkoholowych wśród studentów, „Alkoholizm i Narkomania” 23(1), s. 27-49.
- RABENDA-BAJKOWSKA L. (1979), Jakość życia w koncepcjach teoretycznych i w badaniach, „Studia Socjologiczne”, 3, s. 135-149.
- SIŃCZUCH M. (2011), Młodzież, wojsko, obronność – analiza kulturowa, [w:] *Wojsko Polskie 20 lat po transformacji ustrojowej w badaniach wojskowego Biura Badań Społecznych*, red. A. Orzyłowska, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa, s. 70-83.
- SLANY K. (2002), *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Nomos, Kraków.
- ŚWIDA-ZIEMBA H. (1995), *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Katedra Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- SZLENDAK T. (2012), *Socjologia rodziny: ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- TREJTOWICZ M. (2007), Dynamika dobrostanu psychicznego. Eksploracja danych z badań *Diagnoza społeczna*, „Psychologia Społeczna”, tom 2/01 (03), s. 66-81.
- VEENHOVEN R. (2007), Quality of life research. In C. D. Bryant & D. L. Peck (Eds.), *21st century Sociology – a reference handbook*, Thousand Oaks, Sage, California, s. 54-62.
- ZIELIŃSKA M. (2009), Wybrane elementy koncepcji życia młodych Polaków na przełomie wieków – ciągłość i zmiana, [w:] *Sprostac zmianom: szkice o powinnościach współczesnej socjologii*, red. K. Slany, Z. Seręga, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków, s. 231-244.

Marcin Sińczuch

YOUNG PEOPLE IN THE LAND OF HAPPINESS

Keywords: youth, happiness, social position, place in society.

The article discusses the place of young people in society. Happiness is an indicator of the factual social position of youth as a group. It is difficult to be happy while being permanently conflicted with society and impossible to feel life satisfaction while one's basic needs for interpersonal relationships or for adequate life standards are not met. In this way, the measures of happiness among young people in Poland after the transition in 1990 become the measures of their place in society. They inform the society itself to what extent it has been able to create favourable conditions for the development of future generations. The article contains a short overview of conceptualizations of happiness in social sciences. The authors present selected results of the research on happiness and youth growing up from the Polish perspective (based on the *Social Diagnosis*) compared to the international data (*World Value Survey*). General happiness among Polish youth has been constantly increasing since the 1990s. The data of the Diagnosis show that the occurring in some countries increase in the rate of young people suffering from depression and mental problems does not concern Poland.

Marcin Sińczuch

MŁODZI LUDZIE W KRAINIE SZCZĘŚLIWOŚCI

Słowa kluczowe: młodzież, poczucie szczęścia, pozycja społeczna, miejsce w społeczeństwie.

Artykuł dotyczy miejsca młodych ludzi w społeczeństwie. Wskaźnikiem faktycznej pozycji społecznej młodzieży jako grupy jest poczucie szczęścia. Bardzo trudno być szczęśliwym pozostając w permanentnym konflikcie ze społeczeństwem, nie sposób odczuwać satysfakcji z życia nie mając zaspokojonych podstawowych potrzeb związanych z relacjami międzyludzkimi czy odpowiednim poziomem życia. W ten sposób mierniki poziomu szczęścia wśród młodych ludzi w Polsce w okresie po transformacji 1990 r. stają się wskaźnikami ich miejsca w społeczeństwie, a samemu społeczeństwu pokazują, na ile było w stanie sprostać zadaniu stworzenia korzystnych warunków do rozwoju kolejnych pokoleń. Artykuł zawiera krótki przegląd conceptualizacji szczęścia w naukach społecznych. Przedstawione zostały wybrane wyniki badań nad szczęściem i dobrostanem młodzieży w perspektywie polskiej (dane z *Diagnozy społecznej*), jak również porównania międzynarodowe (*World Value Survey*). Stały wzrost ogólnego poczucia szczęścia polskiej młodzieży trwa od lat 90. XX w. Z danych *Diagnozy społecznej* wynika, że w Polsce nie widać – występującego w niektórych krajach – wzrostu odsetka młodych ludzi z depresją i problemami psychicznymi.